

Nawaz, T., & Ohlrogge, O. (2022). *Clarifying the impact of corporate governance and intellectual capital on financial performance: A longitudinal study of Deutsche Bank (1957–2019)*.

Golikov, A., Kudaka, M., Sergeev, V., Sergeeva, I., Tishin, P., & Tumakova, E. V. (2018). *Human Capital as a Basis for the Development of a Modern University*.

Brown, M., Leon, P., Inamdar, A., Jenkins, B., & Seyedian, A. *Global review of grievance redress mechanisms in World Bank projects*.

Libanova, E., Makarova, O., & Sarioglo, V. (2020). *Activation Policy as an Investment in Human Capital: Theory and Practice*.

Kareem, R., Arije, R. A., Zakariyah, A., & Avovome, Y. H. *Natural Resources Endowment, Human Capital Development and Economic Growth in Nigeria*.

ЎЗБЕКИСТОНДА СОЛИҚ МАЪМУРИЯТЧИЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Очилов Адҳам Музаффарович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети
хузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини
ривожлантиришнинг илмий асослари ва
муаммолари» илмий-тадқиқот маркази

Солиқларни тўлиқ бажариш билан боғлиқ вазиятда солиқ маъмуриятчилигининг роли фуқароларнинг жамият олдидаги мажбуриятларини бажаришлари учун қулайликлар яратиш билан чекланади. Жойи келганда солиқ маъмуриятчилиги полициячи ролини ўйнаши ҳам керак.

Баъзан ресурсларнинг етишмаслиги шароитида солиқ тўловчилар учун полициячи ролини ўйнаш орқали солиқ бошқармаси ихтиёрий равишда солиқ қонунчилигига риоя қилишни қўллаб-қувватлаши ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашиши керак.

Солиқларни тўлашдан бўйин товлаш энг кенг тарқалган иқтисодий жиноятлардан бири бўлиб, солиқлар жорий этилгандан бери мавжуд.

Жаҳон амалиётидан маълумки, солиқ маъмуриятчилигининг асосий роли солиқ тўловчиларга сифатли хизматлар кўрсатиш ва солиқ қонунчилигининг ихтиёрий бажарилишини рағбатлантириш, шунингдек, қонунбузарликларни аниқлаш ва жазолашдан иборат. Солиқ маъмуриятчилигининг ўз ролидаги муваффақияти солиққа риоя қилишнинг юқори даражаси ва солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг паст даражасида намоён бўлади. Чунки ҳукуматларнинг давлат хизматларини кўрсатиши ва фаровонлик дастурларини амалга ошириши йиғиладиган солиқлар билан боғлиқ амалга оширилади.

Шу сабабли солиқ органлари олдида қийин вазифа юклатилган бўлиб, бу ҳукумат ва фуқаро ўртасидаги ихтилофларга сабаб бўлиши керак эмас. Бугунги кунда мамлакатимизда иқтисодий секторни қўллаб-қувватлаш мақсадида “солиқчи-маслаҳатчи” амалиётига кенг урғу берилмоқда. Шу

билан бирга давлат бюджетининг даромадлари солиқ тўловлари ва турли йиғимларга асосланганлигини ҳам унутмаслигимиз лозим.

Бугунги кунда солиқ маъмуриятчилигининг стратегияси босимни пасайтириш ёки бошқача қилиб айтганда, бир томондан солиқ тўловчиларга солиқ тўлашда ёрдам бериш ва бошқа томондан солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашиш стратегиясидан фойдаланиши керак. Солиқ тўлашдан бўйин товлаш бутун дунё бўйлаб солиқ тизимларида муҳим муаммо бўлиб қолмоқда. Солиқ маъмуриятчилигининг солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашдаги роли мураккаб маълумотларни таҳлил қилиш усуллари жорий этиш, бошқа давлат идоралари билан маълумот алмашишни яхшилаш ва бўйин товлаш ҳолатларини аниқлаш ва олдини олиш учун технологиялардан фойдаланишни ўз ичига олади. Солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши кураш бўйича самарали чора-тадбирлар нафақат давлат даромадларини ҳимоя қилиш, балки солиқ тизимининг адолатлилиги ва яхлитлигини таъминлашга қаратилган.

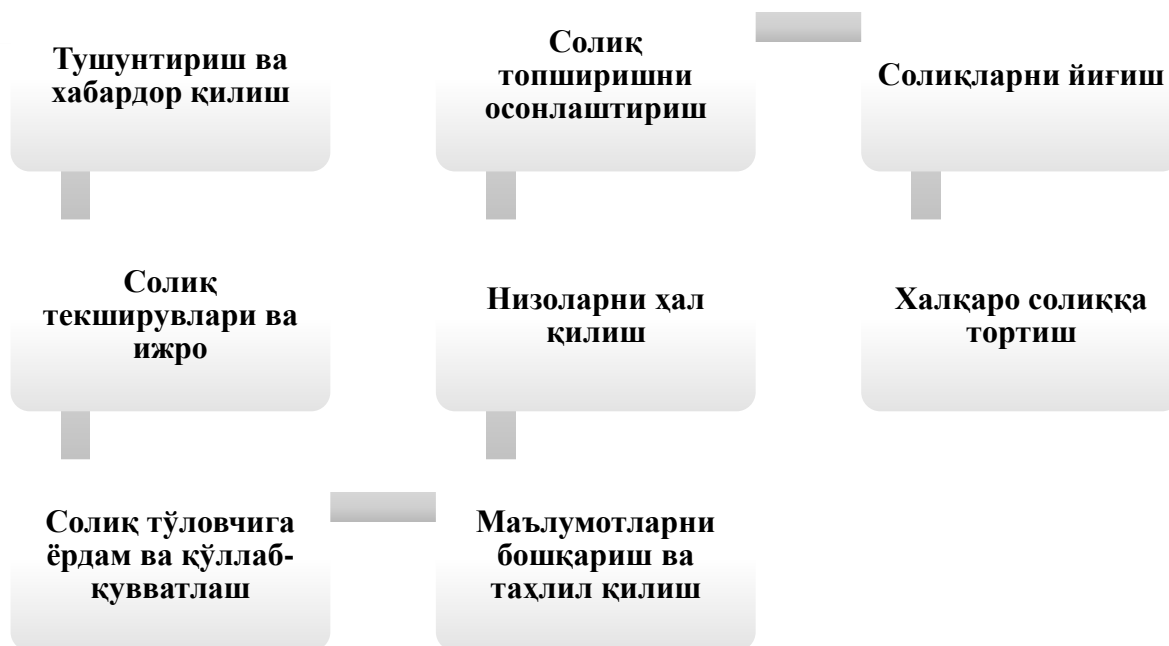
Солиқ тизимини янада такомиллаштириш, иқтисодиётда хуфиёна айланмани қисқартириш ва Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепциясининг асосий йўналишларини амалга ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 10 июлдаги “Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4389-сон қарорининг қабул қилинди.

Ушбу қарор соҳадаги мавжуд муаммоларни бартараф этишга ва солиқ маъмурчилигини такомиллаштиришга қаратилган кенг қамровли чора-тадбирларни ўзида мужассам этган. Чунки бу қарор солиқ концепцияси доирасида амалга оширилган ишларнинг силсилавий давоми бўлиб, унда кўплаб вазифалар белгилаб берилган эди ва аниқланган камчиликларни бартараф этиш асносида ҳамон соҳада ўзгаришлар амалга оширилмоқда.

Бугунги кунда ҳар қандай давлатда фаолият олиб борувчи солиқ маъмуриятчилигининг олдига қуйилган асосий вазифалари 1-расмда шакллантирилган.

Солиқ маъмуриятчилигининг асосий вазифаларидан бири солиқ тўловчиларни уларнинг мажбуриятлари тўғрисида хабардор қилишдир. Бунга солиқ қонунлари, муддатлар ва мавжуд имтиёзлар ҳақидаги маълумотларни тарқатиш киради. Аниқ ва қулай ресурсларни тақдим этиш орқали солиқ органлари солиқ тўловчиларга солиқ мажбуриятларини тушуниш ва бажариш имкониятини беради.

Ресурслардаги чекловлар ва ихтиёрий риоя қилиш маданиятини ривожлантириш муҳимлигини тан олган ҳолда, солиқ органлари солиқ тўловчиларни ўқитиш ва тушунтириш дастурлари молиялаштирилишини қўллаб-қувватлашлари керак. Ушбу ташаббуслар солиқ тўловчиларнинг ўз мажбуриятларини тушунишлари ва мавжуд имтиёزلардан хабардор бўлишларини таъминлаш орқали риоя қилмаслик ҳолатларини камайтиришга ёрдам беради.

1-расм. Солиқ маъмуриятчилигининг асосий вазифалари

Солиқ маъмуриятчилиги органлари солиқ тўлаш жараёнини соддалаштиришда муҳим роль ўйнайди. Улар кўпинча солиқ тўловчиларга ўз даромадлари ва харажатлари ҳақида тўғри ҳисобот беришлари учун электрон платформалар, солиқларни тайёрлаш дастурларини тақдим этадилар. Ушбу тизимлар нафақат жисмоний шахслар ва юридик шахсларнинг ўз мажбуриятларини бажаришларини осонлаштиради, балки солиқ ҳисоботларини тузишдаги хатоларни ҳам камайтиради.

Солиқларни йиғиш солиқ маъмуриятчилигининг муҳим вазифасидир. Бу даромад солиғи, ресурс солиқлари ва билвосита солиқларни ўз ичига олган турли манбалардан даромадларни самарали йиғишни ўз ичига олади. Солиқ органлари йиғилган маблағларнинг тўғри давлат бюджетига йўналтирилишини таъминлаши шарт.

Солиқ текширувлари ва мажбурий чоралар солиқ адолатлигини таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эга. Солиқ органлари солиқ тўлашдан бўйин товлаш, фирибгарлик ёки қонунларга риоя қилмаслик ҳолатларини аниқлаш учун жавобгардир. Улар солиқ декларациясининг тўғрилигини текшириш учун солиқ текширувларини ўтказадилар ва керак бўлганда жарималар ва суд жараёнлари каби тегишли ижро чораларини кўрадилар. Ноқонунийлик юзага келганда, солиқ маъмуриятчилиги кўпроқ ижро этишга қаратилган ролни ўз зиммасига олиши керак.

Бу талабларга риоя қилмаслик ҳолатларини аниқлаш, аудит ўтказиш ва керак бўлганда жазо чораларини қўллашни ўз ичига олади. Бироқ, ресурсларнинг чекланганлиги сабабли, солиқ маъмуриятлари кўпинча ишларни бажаришдан бўйин товлаш ёки риоя қилмаслик эҳтимоли юқори бўлганларга қаратилган ишларни биринчи ўринга қўйишлари керак.

Солиқ тўғрисидаги низолар солиқ қонунчилигини турлича талқин қилиш ёки баҳолаш бўйича келишмовчиликлар туфайли юзага келиши

мумкин. Солиқ маъмуриятчилигида кўпинча ушбу низоларни апелляция, воситачилик ёки музокаралар орқали ҳал қилиш механизмлари мавжуд. Ушбу йўллар солиқ тўловчиларга солиқларни ҳисоблашда эътироз билдириш учун адолатли имкониятга эга бўлишини таъминлайди.

Глобаллашиб бораётган дунёда солиқ маъмуриятлари халқаро солиқ масалаларида ҳам роль ўйнайди. Улар солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш ва трансмилий корпорациялар фаолият юритаётган ҳар бир юрисдикцияда солиқларнинг адолатли улушини тўлашини таъминлаш учун бошқа мамлакатлар билан ҳамкорлик қилади.

Солиқ органлари молиявий қийинчиликларга дуч келган ёки ўз мажбуриятларини бажаришда қийналаётган солиқ тўловчиларга ёрдам беради. Ушбу қўллаб-қувватлаш тўлов режалари, солиқ таътиллар ва мавжуд солиқ имтиёзлари дастурлари бўйича кўрсатмаларни ўз ичига олиши мумкин. Солиқ маъмуриятчилиги солиқ тўловчилар ва уларнинг молиявий фаолияти тўғрисида катта ҳажмдаги маълумотларни тўплайди. Улар ушбу маълумотлардан тенденцияларни таҳлил қилиш, мос келмаслик шакллари аниқлаш ва солиқ сиёсати ва ижро стратегиясини яхшилаш учун фойдаланадилар.

Солиқ маъмуриятчилигининг муваффақияти ҳақиқатда солиққа риоя қилиш даражаси ва солиқ тўлашдан бўйин товлашнинг камайиши билан ўлчаниши керак. Яхши ишлайдиган солиқ маъмуриятчилиги ихтиёрий риоя қилишнинг юқори даражасига эришишга интилиши керак, чунки бу агрессив мажбурлов чораларига бўлган эҳтиёжни камайтиради.

Муваффақият ҳукуматнинг солиқларни самарали йиғиш қобилиятида ҳам намоён бўлади. Дарҳақиқат, солиқ маъмуриятчилиги амалдаги ҳукуматнинг муҳим таркибий қисмидир, чунки у давлат ғазнасини зарур бўлган молиявий ресурслар билан таъминлайди. Ихтиёрий риоя қилишни осонлаштириш ва солиқ қонунчилигини амалга ошириш ўртасида тўғри мувозанатни сақлаш нафақат етарли ресурсларни, балки солиқ тўловчиларнинг хатти-ҳаракатлари ва ривожланаётган иқтисодий шароитни чуқур тушунишни ҳам талаб қиладиган мураккаб вазифадир.

Шубҳасиз, Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича, юқорида келтирилган маълумотлардан келиб чиққан ҳолда, қуйидаги маслаҳатларга амал қилиш керак:

- ❖ *солиқ тўловчиларни ўқитиш ва хабардорлигини кучайтириш;*
- ❖ *солиқ топшириш жараёнларини соддалаштириш;*
- ❖ *ихтиёрий риоя қилишга устуворлик бериш;*
- ❖ *солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши кураш;*
- ❖ *солиқ сиёсатини мунтазам равишда кўриб чиқиш;*
- ❖ *мамлакатлараро таққослаш ўтказиш;*
- ❖ *ишлаш кўрсаткичларини баҳолаш;*
- ❖ *манфаатдор томонларни жалб қилиш;*
- ❖ *инновацияларни рағбатлантириш;*
- ❖ *фискал жавобгарликни сақлаш.*

Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш кўп қиррали ёндашувни тақозо этади, у мажбуриятларни ихтиёрий бажаришни қўллаб-қувватлаш билан мувозанатни таъминлайди. Манфаатдор томонлар билан ҳамкорликдаги саъй-ҳаракатлар ва илғор жаҳон тажрибасини ўрганиш Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилиги ислохотларининг муваффақиятига ҳисса қўшиши мумкин.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, кўпгина мамлакатларда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам даромадларнинг самарали ундирилишини таъминлаш, қонунчиликни ихтиёрий бажаришга кўмаклашиш ва солиқ тўлашдан бўйин товлашга қарши курашишда солиқ маъмуриятчилигининг ўрни катта. Солиқ маъмуриятчилигининг муваффақияти ҳукуматнинг давлат хизматларини молиялаштириш, иқтисодий ўсишни таъминлаш ва адолатли солиқ тизимини яратиш қобилиятига бевосита таъсир қилади. Ушбу тадқиқот давомида муҳокама қилинган асосий фикрларни ҳисобга олсак, бир нечта муҳим фикрлар пайдо бўлади:

1. Мажбурлаш ва қўллаб-қувватлашни мувозанатлаш. Ўзбекистон солиқ мажбуриятларини бажариш ва ихтиёрий равишда бажарилишини қўллаб-қувватлаш ўртасида мувозанатни сақлаши керак. Амалга ошириш муҳим бўлсада, солиқ тўловчилар ўз мажбуриятларини бажонидил бажарадиган маданиятни ривожлантириш ҳам бир хил даражада муҳимдир.

2. Солиқ тўловчиларни ўқитиш ва соддалаштириш. Солиқ тўловчилар учун мустаҳкам таълим дастурлари ва соддалаштирилган солиқ декларацияси жараёнлари самарали солиқ маъмуриятчилигининг муҳим таркибий қисмлари ҳисобланади. Ушбу чора-тадбирлар жисмоний шахслар ва корхоналарга солиқ мажбуриятларини тўғри тушуниш ва бажариш имконини беради.

3. Технология ва ресурслардан фойдаланиш. Солиқ маъмуриятчилигининг имкониятларини ошириш учун ресурсларни етарли даражада тақсимлаш ва технологияларни молиялаштириш зарур. Маълумотларни таҳлил қилишнинг илғор усуллари, яхши ўқитилган солиқ ходимлари билан биргаликда солиқ тўлашдан бўйин товлашни самарали аниқлаш ва бартараф этишга ёрдам беради.

4. Сиёсатни доимий кўриб чиқиш. Ўзбекистон солиқ сиёсатининг қонунчиликка риоя қилиш ва иқтисодий ўсишга таъсирини доимий равишда баҳолаши керак. Сиёсатни ўзгартиришдаги мослашувчанлик ривожланаётган иқтисодий шароитлар ва солиқ тўловчиларнинг хатти-ҳаракатларига мослашиш учун жуда муҳимдир.

5. Мамлакатлараро таълим. Кенг қамровли давлатлараро тадқиқотлар орқали илғор халқаро тажрибаларни ўрганиш қимматли тушунчаларни бериши мумкин.

6. Манфаатдор томонларнинг иштироки. Шаффофлик, ҳисобдорлик ва қонунчиликка риоя қилишни рағбатлантириш учун тадбиркорлар, фуқаролик жамияти ташкилотлари ва солиқ тўловчиларнинг ўзлари билан

ҳамкорлик қилиш зарур. Манфаатдор томонларни жалб қилиш ва уларнинг муаммоларини ҳал қилиш солиқ маъмуриятчилигига ишонч ва қўллаб-қувватлашни кучайтириши мумкин.

7. Фискал жавобгарлик. Фискал бошқарувни таъминлаш билан бирга солиқ маъмуриятчилигининг самарадорлигига ҳисса қўшиши мумкин.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш фискал барқарорликка эришиш ва иқтисодий ривожланиш учун жуда муҳим бўлган доимий йўлдир. Мажбурийликни қўллаб-қувватлаш, технологиялардан фойдаланиш, манфаатдор томонларни жалб қилиш ва солиқ сиёсатини доимий кўриб чиқиш билан уйғунлаштирган мувозанатли ёндашувни амалга ошириш орқали Ўзбекистон солиқ маъмуриятчилиги тизимини яхшилаши, натижада ўз фуқароларига фойда келтириши ва иқтисодий ўсишни рағбатлантириши мумкин. Бу саъй-ҳаракатларнинг муваффақияти нафақат кучли солиқ тизимини, балки бутун мамлакат фаровонлигини оширишга ҳам хизмат қилади.

АҚШ МИСОЛИДА ТАЪЛИМ КРЕДИТИНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ

Расулов Акмал Абдунаимович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини

ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари»

илмий-тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

Бугунги кунда талабаларни ўқиш имкониятлари кенгаймоқда, шу билан биргаликда таълим олишнинг тўлов-контракти асосида таълим олувчиларнинг сафи ҳам кенгайиб бормоқда. Бу эса айрим имконияти чекланган талаба бўлишни истаган ёки талабалик даврини ўтказаётган йигит қизларимиз учун доим ҳам осон бўлмайди.

Халқаро амалиётда шундай фирklar ўчрайди, яъни “Талаба кредитлари ҳақидаги кенг тарқалган афсона шундан иборатки, улар фақат кам таъминланган оилалардан чиққан талабаларга тегишли. Таълим кредитлари кам таъминланган оилалардан бўлган фахрий талабалар учун жуда муҳим бўлсада, улар ўз фарзандларининг таълимини тўлашга қодир бўлган оилалар учун муҳим воқеа бўлиши мумкин. Улар сизнинг молиянгизни самарали тақсимлашга ёрдам беради. Бундан ташқари, улар бир қатор афзалликларга эга” [1]. Биз ушбу тадқиқотимизда таълим кредитини молиялаштиришнинг хорижий мамлакатлардаги тажрибасини ўрганишга бағишлаганмиз.

Бу борада ҳали мамлакатимизда янги фаолият эканлигини инобатга олиб, хорижий мамлакатларнинг тажрибасига суяниш ва бу мавзу доирасида олиб борилган тадқиқотларни ўрганиш лозим. Чет элда